

Людмила КОВАЛЬ
доктор педагогічних наук, професор,
директор Інституту психолого-
педагогічної освіти та мистецтв,
завідувач кафедри початкової освіти
Бердянського державного педагогічного
університету.

Ключові слова: особистісні чинни-
ки, культуротворча спрямованість на-
вчання, самоосвітній процес, мотива-
ція кар'єрного зростання, пропагування
цінностей здорового способу життя.

*Розкриваються особистісні чин-
ники розвитку майбутніх учите-
лів початкової школи, які активізу-
ються за умови посилення культу-
ротної спрямованості навчання.*

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: КУЛЬТУРОТВОРЧИЙ ВИМІР

© Коваль Л., 2013

ині слід констатувати ваго-
мий доробок українських на-
уковців щодо модернізації
процесу навчання майбутніх
учителів початкової школи.
Проте критичний аналіз дає
можливість спрогнозувати страте-
гію подальших інноваційних змін і спрямувати
її на посилення розвитку культуротворчо-
го складника змісту освіти. Саме такий під-
хід має забезпечити становлення загально-
культурного та професійного потенціалу
майбутніх педагогів.

Демократичні трансформації в Україні
потребують активних процесів реформу-
вання, зокрема створення нової системи ви-
щої педагогічної освіти, яка має відповідати
вимогам науково-технічного прогресу, куль-
турним світовим досягненням та спрямову-
ватися на забезпечення країни висококвалі-
фікованими педагогами. Сучасним фахів-
цям потрібен якісно новий професійний по-
тенціал, а саме: здатність до осмислення за-
гальнокультурних цінностей сучасного та
майбутнього, вміння працювати в умовах
життя, які постійно змінюються та усклад-
нюються; спрямованість на відповідаль-
ність, досконалість, мобільність тощо.

Вектор вищої педагогічної освіти, спря-
мовуючись у площину цінностей особис-
тисного розвитку майбутніх педагогів, зу-

мовлює принципову необхідність переосмислення тих чинників, від яких залежить підвищення їхнього не тільки професійного, а й загальнокультурного рівня. Згідно з новою філософією передбачається перехід від ідеї «освіченої людини» до «людини культури», яка характеризується зміною сприйняття, культурою толерантної поведінки та системно-гуманітарним стилем мислення.

Про культуротворчу освітню діяльність говорив іще А. Дістервег, проте й нині ця ідея залишається актуальною та недостатньо опрацьованою і в теоретичному, і в практичному аспектах.

Посилення культуротворчого складника змісту вищої педагогічної освіти передбачає відповідність навчання та виховання вимогам середовища й часу, формування особистості (у нашому випадку – майбутніх учителів початкової школи) в контексті сучасної передової культури та науки, орієнтацію професійної підготовки майбутніх педагогів на культурні цінності, опанування та збереження світової, зокрема національних досягнень людства, прийняття соціокультурних норм суб'єктами навчально-виховного процесу та подальший їх розвиток.

У межах статті розкриємо особистісні чинники розвитку майбутніх учителів початкової школи, що впливають на їхній загальнокультурний та професійний потенціал.

Розглянемо сутність поняття «культура» через ключові, атрибутивні її ознаки, що склалися у сучасній філософській і психолого-педагогічній науках.

Культура як необхідна передумова існування людини, середовище її буття, засіб удосконалення духовного потенціалу особистості має стати важливим складником інноваційної освітньої парадигми.

Згідно з цією парадигмою, завдання освіти і культури – спільні. Вони забезпечують суб'єкта освіти знаннями, прогнозують його розвиток, допомагають адаптуватися до мінливих умов соціального середовища: інтегруватися в найширші спільноти та залишатися вільними від стереотипів

і упередженості. Культура, як і освіта, є реальністю специфічного способу буття людини. Вона визначає весь спектр практичної та духовної активності людей, системно їхнього ставлення до навколишньої дійсності та самих себе [5].

Перспективним, з огляду на нашу проблему, слід вважати визначення категорії культури, подане у «Психологічному словнику» за редакцією В. Войтка: «Культура (лат. *cultura* – освіта, догляд, розвиток) – предметно-ціннісна форма освоювально-перетворювальної діяльності, у якій відображається історично визначений рівень розвитку суспільства та людини, породжується й утверджується людський сенс буття» [4, 84].

Культура людини синтезується в культурі основних форм світовідношення – практичної (культура діяльності, культура поведінки), теоретичної (культура мислення) та духовно-практичної (культура почуттів, культура спілкування). Культурна людина – це не віртуоз формально-етикетної шляхетності, а інтелігент (за духовною суттю), що посідає активнотворчу життєву позицію та прагне найвищій здобутки людства, оптимальний раціоналізм діяльності спрямувати на утвердження творчої свободи та гідності людини як найвищої цінності [4, 84].

Передумовами психолого-педагогічної культури вчителя, на думку відомого українського психолога В. Рибалки, «є його сформованість як особистості, світоглядна зрілість, внутрішня настроєність на виховну діяльність; уміння відчувати настрої дитини, її внутрішній світ, щедро ділитися з учнями знаннями, емоційною наснагою свого серця, поважати гідність дитини як особистості» [5, 124].

Відомо, що нині у вищій педагогічній освіті фактично функціонують три культурологічні школи: історична, філософська і педагогічна. Перша з них знайомить студентів з історією світової і вітчизняної культур, від студентів вимагається запам'ятовування великого обсягу інформації, зокрема дат, назв, концепцій тощо. Друга культурологіч-

на школа – філософська, яка значною мірою повторює матеріал курсу філософії, але на більш високому рівні. Зазвичай викладання культурологічних дисциплін у педагогічних ВНЗ не враховує специфіки подальшої професійної діяльності, внаслідок чого студенти не мають інтересу до їх вивчення. Підтверджуючи цю думку, процитуємо академіка О. Самченко, яка стверджує, «що настав час змінити назви навчальних предметів у процесі підготовки майбутніх учителів початкової школи. Так, наприклад, доречно було б назвати дисципліну не просто «Філософія», а «Філософія освіти», не «Політологія», а «Особистість, суспільство і загальнолюдські цінності». До циклу гуманітарної підготовки актуально додати такі навчальні курси, як «Антропологія освіти», «Педагогічна етика» [6].

Не применшуючи ролі та значення філософського й історичного підходів до концепції курсу культурології у вищій педагогічній школі, вважаємо за доцільне зосередити увагу на підвищенні культуротворчої спрямованості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи. За таких умов навчання, результатом мають стати не лише теоретичні фахові знання студентів, а й конкретні культурологічні уміння та навички.

На сучасному етапі розвитку вищої педагогічної освіти культуротворчий підхід дедалі більше застосовується у процесі розробки нормативних матеріалів щодо модернізації змісту освіти, зокрема шкільних стандартів і стандартів професійної підготовки майбутніх педагогів.

Аналіз наукових досліджень (І. Доброзравова, Г. Гакен, О. Князева, С. Курдюмов, В. Лутай, І. Пригожий, І. Стенгерс, О. Чалий та ін.) свідчить, що вчені, вивчаючи означену проблему, стверджують, що будь-яке організаційне перетворення має два виміри: механічний (характеризується зміною структури системи, технології тощо), що доволі легко досягається, і культурний (характеризується зміною сприйняття, способу мислення та поведінки людей), що досягається надто важко.

Загальнокультурний рівень розвитку майбутніх педагогів, як зазначає Л. Хомич, залежить від таких складників: мистецької культури, що формується в процесі ознайомлення з різними видами мистецтв у суспільному житті (театр, музеї, картинні галереї, виставки образотворчого мистецтва, кіно тощо); соціально-психологічної культури як форми та процесу організації суб'єктом своєї життєдіяльності на побутовому рівні; інтелектуальної культури, яка формується в процесі навчальної діяльності в педагогічному закладі та забезпечує розвиток мислення й мовлення, навичок спілкування, організації наукових досліджень та ін.; професійної культури як уміння творчо організувати цілісний навчально-виховний процес у початковій школі [9, 84].

Враховуючи зазначене, професійну підготовку майбутніх учителів початкової школи в культуротворчому вимірі слід розглядати, на нашу думку, як соціокультурну систему, яка забезпечує підвищення їхнього загальнокультурного та професійного рівнів розвитку.

Розкриємо чинники, що впливають на становлення загальнокультурного та професійного рівнів розвитку майбутніх учителів початкової школи.

*Першим важливим чинником є здатність до самоосвіти, саморозвитку, створення нового не тільки в навколишньому світі, а й у собі. Навіть за умови ідеальної організації навчання, сучасну професійну підготовку майбутніх учителів початкової школи не можна розглядати як самодостатню систему. Випускник має бути конкурентоспроможним на ринку праці. Тому під час навчання в педагогічних ВНЗ слід формувати внутрішню потребу та здатність *навчатися впродовж життя*.*

Спрямованість педагога на самовдосконалення пояснюється тим, що настав такий історичний період, коли покоління речей та ідей змінюються швидше за покоління людей. Це створює проблеми в особистісному житті та професійній діяльності, а тому, як зазначає І. Зязюн, у свідомості людини має

відбутися перехід від принципу «освіта на все життя» до принципу «освіта протягом усього життя» [2].

Процес самовдосконалення та саморозвитку стає можливим для педагога лише за умови, коли він постійно вчиться, самостійно здобуває нові знання, які допомогли б йому в майбутньому все життя бути професіоналом своєї справи відповідно до вимог часу та нових умов діяльності. Саме тому В. Кремень зазначає, що нині ми лише здійснюємо «вихід до бурхливого берега океану знання», посилаючись на Ньютона, який говорив: «Все життя я займався наукою, пізнав світ. Але тепер, в кінці життя, я видаюся собі маленьким хлопчиком, який грається на березі океану камінчиком, а нескінченний океан незнання відкривається переді мною» [3, 11–19].

Самоосвітній процес у широкому розумінні – це удосконалення рівня розвитку майбутніх фахівців у різних сферах науки й культури; у вузькому розумінні – це орієнтація на конкурентоздатність у педагогічній діяльності на ринку праці. Зміст самоосвіти має відповідати інтересам і схильностям особистості. Під час самоосвітньої діяльності необхідно оцінити свої можливості щодо загальнокультурного та професійного розвитку на шляху досягнення рівня висококваліфікованого педагога. Але справжня *мета самоосвітнього процесу має спрямовуватися на розвиток фахової мобільності*, що варто розуміти як «внутрішнє самовдосконалення особистості, засноване на розвитку впевненості в собі, спроможності оцінити й переглянути свої потенційні можливості, щоб мобілізувати й реалізувати свої здібності в новій ситуації відповідно до вимог ринку» [3, 11–19].

Другим потужним чинником є спрямованість на кар'єрне зростання, що доцільно пов'язувати з пошуком оптимістично-творчого сенсу життя.

Кар'єрне зростання – це те, заради чого людина реалізує свої природні здібності, здійснює професійну діяльність. Позитивно і гуманістично насичена мотивація кар'єри активно впливає на підвищен-

ня загальнокультурного та професійного розвитку педагога.

Спрямованість на кар'єрне зростання не повинна вичерпувати мотивацію особистісного розвитку. Особистісний простір сучасного вчителя ширший, аніж професійний, оскільки життя людини не обмежується лише її роботою. Успішний педагог має задовольняти свої особистісні прагнення та цілі не тільки в професійній діяльності, а й навчитися берегти своє здоров'я, раціонально організувати відпочинок, приділяти увагу близьким, друзям, подорожувати, постійно брати участь у різноманітних педагогічних проектах, співпрацювати з колегами з метою підвищення загальнокультурного та професійного рівнів розвитку тощо.

Досягти справжнього кар'єрного зростання неможливо без таких особистісних якостей, як *працелюбність і відповідальність*. На жаль, серед значної частини молоді дедалі ширше утверджується культ швидких і легких прибутків, віра в щасливий випадок, тому така проблема, як підготовка майбутніх педагогів до життя в нинішніх економічних умовах, постає доволі гостро. Треба вже на етапі навчання в педагогічних ВНЗ формувати усвідомлення студентами того, що тільки кваліфікована сумлінна праця зможе забезпечити гідне життя в сучасних економічних реаліях. Проблема виховання швидкої орієнтації і мобільності на ринку праці, бажання працювати й заробляти чесною працею є важливою та актуальною для педагогічної практики.

Отже, спрямованість на гуманістично-творче кар'єрне зростання та стійку позицію щодо життєвого самоствердження може забезпечити гідне місце особистості педагога в соціумі, захистити його від негараздів та професійного вигорання.

Третім чинником слід назвати спрямованість на здоровий спосіб життя. За таких обставин саме педагогічна освіта, як найпотужніший соціальний інститут, має взяти на себе відповідальність за пропагування культури здорового способу життя.

Зауважимо, що для вчителя початко-

вої школи важливим є не лише прийняття особистісних цінностей здорового способу життя, а й набуття знань, умінь і навичок, необхідних для формування культури здорового способу життя молодших школярів.

Підтвердженням цієї думки є слова В. Сухомлинського, який зазначав: «Пам'ятаймо, шановні колеги, що без нашої повсякденної і умілої турботи про здоров'я школяра не може бути й мови ні про гармонію фізичного та духовного, ні про гармонію думок, почуттів, світогляду, моральних переконань, естетичних смаків і поглядів. Мудрий педагог є добрим генієм дитячого здоров'я» [8].

Здоров'я є елементом індивідуальної культури життєдіяльності людини. Ця культура визначається рівнем розвитку вмінь і навичок, що сприяють збереженню, зміцненню та відновленню здоров'я людини, реалізації внутрішніх резервів її організму. Культура здоров'я відбивається у специфічних формах і способах життєдіяльності особистості. Складники здорового способу життя містять різноманітні елементи, що стосуються всіх сфер здоров'я – фізичної, психічної, соціальної і культурно-духовної.

Найефективнішими сучасними засобами популяризації здорового способу життя серед майбутніх педагогів є: начна агітація; регулярне проведення масових фізкультурно-оздоровчих заходів, використання науково-популярних фільмів, книг, виставок, проведення бесід тощо [1].

У контексті формування культури здорового способу життя майбутніх педагогів слід звернути увагу на проблему *занурення сучасного покоління молодих людей у віртуальний світ*.

Безумовно, у суспільстві ХХІ століття виняткова роль належить інформації, яка «є найважливішим стратегічним ресурсом, джерелом сили і влади» [7, 3]. За

таких умов майбутні вчителі початкової школи «мають навчитися збирати, зберігати, переробляти, освоювати, перетворювати інформацію з різних джерел. Окрім того, у зв'язку з перенасиченням життєвого простору інформацією, вже на етапі професійно-педагогічного навчання, необхідно цілеспрямовано формувати критичне мислення майбутніх фахівців, яке є передумовою оволодіння уміннями робити вибір, оцінювати значення тих чи інших фактів, явищ для себе особисто й для суспільства» [7, 4].

Посилення культуротворчої спрямованості навчання майбутніх педагогів має спрямовуватися на реальну потребу саморозвитку через систему інтернет-ресурсів, але так, щоб не нашкодити власному здоров'ю. Тільки здорова людина має перспективу здобути належну освіту, стати кваліфікованим фахівцем, створити сімейний добробут, реалізувати свої кар'єрні та суспільні амбіції. Власне, вимогою сучасності є не лише володіння знаннями та певним набором умінь і навичок, а ще й усвідомлення життєвих цінностей, оскільки здоров'я є основою культурного саморозвитку та самовдосконалення особистості педагога, що сприяє його гармонійній життєдіяльності.

Висновки. Розробляючи стратегію подальших інноваційних змін у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи в педагогічних ВНЗ, необхідно, на нашу думку, передбачити посилення культуротворчої спрямованості навчання й виховання. Саме такий підхід має забезпечити бачення перспектив розвитку педагогічної галузі знань, де головним є здатність до саморозвитку та самоосвіти, спрямованість на пошук оптимістично-творчого сенсу життя, справедливість, гармонія, толерантна поведінка в полікультурному та міжкультурному середовищі, повага до Іншого.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла книга національної освіти України / Т. Ф. Алексєєнко, В. М. Аніщенко, Г. О. Балл [та ін.]; за заг. ред. акад. В. Г. Кременя; НАПН України. – К. : Інформ. системи, 2010. – 342 с.

2. **Зяюн І. А.** Інтелектуально творчий розвиток

CITED LITERATURE

1. White book of national education of Ukraine / T. Aleksieienko, V. Anischenko, G. Ball [and others]; under the overall editorship of academician V. Kremen; National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. – Kyiv : Information systems, 2010. – 342 p.

особистості в умовах неперервної освіти / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи. – К., 2000. – С. 11–57.

3. **Кремень В. Г.** Освіта в контексті розвитку сучасної цивілізації / В. Г. Кремень // Сучасна початкова освіта: вектори розвитку [спеціальний випуск, присвячений 80-річчю університету] : зб. наук. праць. – Бердянськ : БДПУ, 2012. – 340 с. – С. 11–19.

4. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.

5. **Рибалка В.** Визначення поняття психологічної культури особистості в аксіологічному контексті / В. Рибалка // Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності [Текст] : зб. наук. пр. / за заг. ред. І. А. Зязюна; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. – К.; Харків : НТУ «ХІІІ», 2009. – 472 с. – С. 121–130.

6. **Савченко О. Я.** Шкільна освіта як замовник підготовки майбутнього вчителя / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2007. – № 5. – С. 5–8.

7. **Савченко О. Я.** Цінності, що об'єднують шкільну і педагогічну освіту / О. Я. Савченко // Початкова школа. – 2008. – № 7. – С. 2–4.

8. **Сухомлинський В. О.** Серце віддаю дітям : вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа. – Т. 3.

9. **Хомич Л. О.** Формування наскрізних цивілізаційних цінностей у майбутніх учителів початкових класів / Л. О. Хомич // Сучасна початкова освіта: вектори розвитку [спец. випуск, присвячений 80-річчю університету] : зб. наук. праць. – Бердянськ : БДПУ, 2012. – 340 с. – С. 281–287.

2. **I. Ziaziun.** Intellectually creative personality development in the context of continuous education / I. Ziaziun // Continuous professional education : problems, searches, prospects. – Kyiv, 2000. – P. 11–57.

3. **V. Kremen.** Education in the context of modern civilization development / V. Kremen // Modern elementary education : development vectors [special issue dedicated to the 80-th anniversary of the university] : collection of scientific papers. – Berdiansk : Berdiansk State Pedagogical University, 2012. – 340 p. – P. 11–19.

4. Psychological dictionary / edited by V. Voitko. – Kyiv : High school, 1982. – 216 p.

5. **V. Rybalka.** Definition of personality psychological culture in the axiological context / V. Rybalka // Professional education: value guides of modernity [Text] : collection of scientific papers / under the overall editorship of I. Ziaziun; Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Institute of Pedagogical and Adult Education. – Kyiv; Kharkiv : National Technical University «XIII», 2009. – 472 p. – P. 121–130.

6. **O. Savchenko.** Schooling as a customer of future teacher training / O. Savchenko // Primary school. – 2007. – № 5. – P. 5–8.

7. **O. Savchenko.** Values that unite schooling and teaching education / O. Savchenko // Primary School. – 2008. – № 7. – P. 2–4.

8. **V. Sukhomlynskyi.** I give my heart to children : selected works in 5 books / V. Sukhomlynskyi. – Kyiv : Radianska shkola. – Book 3.

9. **L. Khomych.** Formation of cross civilization values among future teachers of primary school / L. Khomych // Modern elementary education: development vectors [special issue dedicated to the 80-th anniversary of the university] : collection of scientific papers. – Berdiansk : Berdiansk State Pedagogical University, 2012. – 340 p. – P. 281–287.